

ע"ש מרן שר התורה רבינו עובדיה יוסף צוק"ל

גליון חודשי | מס' 238 | מרחשון תשפ"ג | מוקדש לעילוי נשמתו הטהורה של מרן שר התורה רבינו עובדיה יוסף ב"ר יעקב וגורג'יה צוק"ל זיע"א

משל ומשל מעשה רב

לולי תורתך שששעני אז אבדתי בעיני •
עד כמה היתה יוקדת אהבתו של מרן רבינו עובדיה יוסף צוק"ל לתורה הקדושה, ועד כמה היתה גדולה ועצומה מסירות נפשו ללימודה - אף שהיה נתון תחת סורים קשים ומרים, ניתן לראות אפס קצהו מהסיפורים שלפנינו:

היה זה לפני שנים רבות (בשנת תשמ"א לערך), כדרכו בקודש, ישב רבינו בביתו ושקד על התורה בהתמדה נפלאה. במהלך הלימוד, הוצרך לעיין באחד הספרים שהיה מונח במדף העליון בספרייה. עלה הרב על הסולם, וכשנטל לידיו את הספר - חשקת התורה שבערה בקרבו היתה כה עזה - עד שלא יכול היה להתאפק ולהמתין עד שירד למטה ויעיין בספר. פתח רבינו את הספר והחל מעיין בו כעודו עומד על השלב האחרון שבסולם. עד מהרה שכח רבינו היכן הוא עומד, וכסבור שהוא עומד על גבי קרקע - התחיל ללכת לעבר השולחן, ו... נפל למשכב!

צא ולמד מהי אש שקידת התורה אשר היתה לרבינו צוק"ל!
אך זהו לא סוף הסיפור. כאשר הגיעה הידיעה אודות נפילתו של רבינו, למרן הגר"ש אלישיב צוק"ל, לקח עמו את חתנו הרג"י זילברשטיין שליט"א, וילכו יחדיו לבקר את החולה. כידוע, מרן הגר"ש אלישיב - היה ממעט מאד ביציאות מביתו, וכשעם שלא היה סוגר את הגמרא אחת וכשעם מקרה שבעולם, (וכידוע שכאשר הודיעו על פטירתו, סגר את הגמרא שלמדו, ופתח מיד גמרא מסכת "מועד קטן" - והמשיך ללמוד בדיני אבלות), והנה כאן סגר את הגמרא, והלך לבקר את מרן רבינו צוק"ל.

ישבו השניים ושוחחו יחדיו בדברי תורה וחכמה במשך שעה ארוכה, והיו הדברים מאירים כנתינתם מסיני.
מלוויו של הרג"ש אלישיב - השתוממו מאד מהמתרחש לנגד עיניהם, משום שאף במקרים נדירים ביותר שרבה היה סוגר את הגמרא לצרכים נחוצים מאד - היה זה רק לכמה רגעים ספורים, ולאחר היה חוזר לתלמודו. גם כאשר היה יוצא לבקר את גדולי התורה, הביקור היה קצר ביותר, הרב היה שואל בשלומם, מברכם, ונפרד מהם לשלום. וכאן יושב כבר זמן רב מאד. ויהי הדבר לפלא בעיניהם.

לבסוף קם הרג"ש ונפרד מרבינו בלבביות, ויצא את הבית.
לא יכלו המלווים להתאפק, פנו אל רבם, ושאלוהו: "רבי, תורה היא וללמוד אנו צריכים, מה עומד מאחורי ה"מעמד" הזה שאינו אופייני כלל לכבוד הרב? אף פעם לא ראינו את כבוד הרב זמן כה רב בביקור חולים?"

נעמד הרג"ש אלישיב על עמדו, ואמר בהתרגשות: **חולה זה אינו דומה לשאר חולים, החולי שלו הוא "אהבת התורה"!**
שוב מעשה שהיה בשנים מאוחרות יותר, היה זה כאשר היה רבינו למעלה מגיל שמונים, וכדרכו בקודש ישב בחדרו ולמד

ולא עלה בידם. רק שדכן אחד, חיפש היטב, ומצא שידוכים מתאימים לשתיהן, האחד סומא בשתי עיניו - בשביל הבת רעת המראה. והשני חרש בשתי אזניו - בשביל הבת רעת האופי הפוערת פיה לבלי חוק. ההצעה מצאה חן בעיני העשיר אבי הבנות, ושני הזוגות באו כברית הנישואין, וחיו בשלום ובעושר. החרש לא שמע את קללות אשתו, והסומא לא ראה כי אשתו מכוערת.

עברו ימים ושנים, וההצלחה האירה להם פנים, הם התעשרו ורכושם גדל עד מאד. והנה נזדמן לעירם רופא אחד, אשר הוא מומחה גדול למחלות העין והאוזן, והלה, לאחר שבדק את הסומא והחרש, הסכים לרפא אותם תמורת שכר רב. הסכימו שניהם לשלם לרופא את הסכום הנדרש, לאחר שיעלה ארוכה ומרפא לכתבם, והרופא נישג מיד לעבודת הריפוי. במשך כמה חודשים עמל לרפא את שניהם, על ידי סמים ומרקחות שונים, ואכן לאחר מאמצים מרובים הצליח במלאכתו, ועיני הסומא נפקחו, ואזני החרש נפתחו, ויהיו כאחד האדם לראות ולשמעו.

אבל כמה גדול היה כאבו וצערו של הסומא שנתפסק, לראות את בת זוגו, כמה היא מכותרת ורעת מראה עד מאד. וכמה התחלחלה החרש שנתרפא, לשמוע את קללותיה הנמרצות של אשתו. השלום בביתם הושבת, והמדנים והמריבות לא פסקו מבתי שניהם, יום לילה לא ישבותו.

לאחר כמה ימים, בא הרופא לתבוע את שכרו, התנפלו עליו שני הזוגות בשצף קצף, ולא רצו לשלם לו את דמי הריפוי כפי שסוכם, מאש, באזנים: קלקלת יותר מה שתקנת, בזה שהבאת רעה אל ביתנו, והפרת את כל השלום שהיה בביתנו. הלך הרופא ותבע אותם למשפט. שמע השופט את טענות שני הצדדים, פנה אל הרופא ואמר לו: הלא תודה אדוני הרופא, שעל ידי רפואתך הבאת עליהם רעה גדולה, ולפיכך חובה עליך להסיק מהם את הרעה מנגד עיניהם ואזניהם, ולהשיבם למצבם הראשון. קיבל עליו הרופא את הדין, וניגש לבצע את אשר פסק השופט. אולם התנבעים מחו בכל וישהו נגד פסק דין זה, האחד צווח שלא ירשה לך לאף אחד לחזור ולסמא את עיניו לאחר שנרפא ממחלת העיוורון, והשני צרח אף הוא שלא יתן לשום אדם להחזירו לחרשותו.

שמע השופט את התנגדותם הנחרצת, והוציא מיד את פסק דינו: עליכם לשלם לרופא ככל אשר הוסכם בתחילה, שהרי גילתם עתכם כי טוב לכם עתה מאז, ואין אתם רוצים לשוב למצבכם הקודם, ולפיכך שלם תשלמו כאשר הושת עליכם.

הנמשל - סיים המגיד מדובנא את דבריו הנחמדים - הוא ממש כדברי רבינו: הואיל והאדם בעל כרחו הוא מת, הרי הוא מגלה דעתו שהוא חפץ בחיים, ושוב אינו יכול לטעון שבעל כרחו הוא חי, ולכן בדין הוא שישלם כעת מעשיו שעשה במשך כל ימי חייו, ובעל כרחו הוא עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברון הוא.

(נפ"ד מרן הראש"ל צוק"ל - בספרו "ענף עץ אבות" עמ' שטו והלאה)

• על כרחך אתה עתיד לתן דין וחשבון •

שנו חכמים (אבות פ"ד מ"א): "יאל יבטיחך יצרך ששאלו פית מנוד לך, ששעל כרחך אתה נוצר, ועל כרחך אתה נוצר, ועל כרחך אתה חי, ועל כרחך אתה מת, ועל כרחך אתה עתיד לתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברון הוא".

מספרים, שכאשר למד הגאון **רבי אליהו מוילנא** ציל את המשנה הזאת עם תלמידיו, והיה יושב ביניהם גם תלמידו המגיד הנודע **רבי יעקב קרנץ מדובנא**, והנה גם אחד מתלמידים ושאל: איזה קשר בין מה שאמר "ששעל כרחך אתה נוצר", למה שאמר לפני כן "יאל יבטיחך יצרך ששאלו פית מנוד לך", וכי מה ענין זה לה?

השיבו הגר"א: הנה הלכה פסוקה היא (במשנה ב"ב ד') המקף את חבירו משש רוחותיו שרכש שלש שדות מסביב לשדהו של חבירו וגדר את הראשונה והשניה והשלישית, אין מחייבין אותו (כלומר, אין מחייבין את בעל השדה האמצעית להשתתף בהוצאות הגדרות, משום שיכול לטעון ולומר: איני רוצה כלל ואיני מעוניין לגדר את השדה שלי), **אבל אם עמד** (בעל השדה האמצעית) וגדר את הרביעית, **מגללים עליו את הכל** (שהואיל וגילה דעתו שהגידו נוה שחריו עמד מרוננו וגדר את הירח הרביעית, לכן מחייבים אותו להשתתף גם בהוצאות הגדרו של שלשת הרוחות שהסביבו).

המשיך רבינו הגר"א והסביר: שכן הוא גם למי חבון הנפש של האדם, שהיצר הרע מבטיח לו לאדם שאין לו מה לדאוג מן הדין בעולם הבא, ושהשואל יהיה בית מנוח לו, ויהיה פטור מלתן דין וחשבון, מפני שיוכל לטעון: הרי אני בעל כרחי נוצרתי, ובעל כרחי נולדתי, ובעל כרחי חייתי, והכל נעשה נגד רצוני, ואי אפשר לחייב אותי כלל על המעשים שעשיתי בימי חלדי, מכיון שכל ימי חיי היו בעל כרחי בעל רצוני. ולכן בא התנא ומזוהר את האדם: "יאל יבטיחך יצרך ששאלו פית מנוד לך" - בהסתמך על כך - "ששעל כרחך אתה נוצר, ועל כרחך אתה נוצר, ועל כרחך אתה חי, ועל כרחך אתה מת, ועל כרחך אתה עתיד לתן דין וחשבון על מעשיך, שהרי כל חיך היו בניגוד לרצונך. אין הדבר כן, שהרי "על כרחך אתה מת", שאם חס ושלום תפטר למשכב באיזו מחלה, אתה ירא וחרד מן המות, ומזמין את הרופאים הכי טובים ומומחים שטיפולו בך, שכל אשר לאיש יתן בעד נפשו, ואתה עושה את הכל למען יטוב לך ולמען יאריכון ימך, ואם כן בזה גילת דעתך שנוח לך במה שאתה חי, ואתה חפץ בחיים. ולכן מגללים עליך את הכל, "על כרחך אתה עתיד לתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברון הוא".

כסחיים הגר"א את דבריו הקדושים, פנה אליו המגיד מדובנא, וביקש שהות להמתיק את דברי הגאון, במשל, לאחר קבלת הרושתו, פתח המגיד את פיו בחכמה, וישא משלו ויאמר:

משל לעשיר אחד שהיו לו שתי בנות, בלתי הגונות, האחת מוכעת ורעת מראה, והשניה בעלת אופי רע, פיה מלא תמיד אלה וקללה, אשה ארורה. את טובי הדשנים הזמין אביהם וביקש מהם למצוא עבור בנותיו בן זוג,

(נ"פ הספרים: והעדר נא ח"א עמ' 26, מלך ביפו עמ' 99, והמאור הגדול ח"ב עמ' 28)

– אלא שקודם הלחש מכריז הש"ץ. אבל לפי שני המנהגים משיגים את ההזכרה כבר בתפילת הלחש. אמנם החו"א נהג שלא להכריז כלל לפני הלחש דמוסף, ורק בחזרה דמוסף התחיל הש"ץ לשנות את ההזכרה, וכל הציבור התחילו לשנות בתפילת המנחה [ש"ע ורמ"א ס"ב, משניב ס"ב, כ"ח ס"ק ד, פ"ס"ת אות ג, וחו"ע סוכות ע"א תפח ופסח ע"א רמז].

המתפלל ביחוד

ה. מי שהוא חולה או אנוס ומתפלל ביחיד (ביום שמני עצרת או ביום הראשון של פסח), לענין הזכרת גשם וטל – הרי הוא נגדר אחר המנין שרגיל להתפלל בו, ולכן יתמין מלהתפלל מוסף עד הזמן שמתפללים באותו המנין, ואחר כך יתפלל מוסף וישנה את ההזכרה בתפילתו. נואם אחר מלהתפלל שחרית, ובאותו המנין כבר התפללו מוסף והטילו את ההזכרה, אף על פי כן לא ישנה את ההזכרה בתפילת שחרית, אלא רק בתפילת מוסף. ואם אינו רגיל להתפלל במנין קבוע, רשאי לשנות את ההזכרה במוסף כל שכבר הכריז הש"ץ במנין של הנין. אולם מי שגר ביישוב קטן שאין שם מנין, כיון שיישוב זה נחשב לקהילה בפני עצמם – אינם נטפלים למנין מסויים, ולכן צריך להמתיק מלהתפלל מוסף עד סמוך לסוף שש שעות זמניות מתחילת היום, שאז כבר התפללו מוסף ברוב קהילות ישראל [ש"ע ס"ב, משניב ס"ק"ח, כ"ח ס"ק יב, פ"ס"ת אות ד, והלכה ברורה ח"ו ע"א קמה והלאה].

טעה במוסף

ו. מי שטעה בתפילת מוסף של "שמיני עצרת", ובמקרה הזהיר "משיב הרוח ומוריד הגשם" אמר "מוריד הטל", הדבר פשוט שאינו צריך לחזור, כדן מי שטעה בכל ימות הגשמים ואמר "מוריד הטל" (וכמו שיבאר הל"ה הלכה ז). אבל אם טעה במוסף של יום טוב הראשון של פסח, ובמקום הזהיר "מוריד הטל" אמר "משיב הרוח ומוריד הגשם" – צריך לחזור, כדן שטעה בימות החמה ואמר "מוריד הגשם" [משניב ס"ק יז, פ"ס"ת אות א, חו"ע סוכות ע"א תפח ופסח ע"א רמז. ודלא כהכ"ח ס"ק כד].

טעה בימות הגשמים / החמה

ז. מי שטעה בימות הגשמים, ובמקום לומר "משיב הרוח ומוריד הגשם" אמר "מוריד הטל", אם עדיין נמצא באמצע הברכה – יאמר מיד במקום שנוכר "משיב הרוח ומוריד הגשם" (וא"ע לחזור לאתה גיבור), וימשיך במקום שפסק. ואם כבר הגיע לסוף הברכה, אבל עדיין לא הזכיר שם ה' של חתימת הברכה – יאמר מיד "משיב הרוח ומוריד הגשם", ויחזור ויאמר וינאמן אתה להיות מתיים, וימשיך הלאה. אבל אם הזכיר כבר שם ה' של חתימת הברכה – אינו רשאי לומר "למדני חוקין", וגם אינו רשאי לומר "משיב הרוח ומוריד הגשם" של מחיה המתים לאחר קדוש, שכלל גדול בדיניו: בכל מקום שהיא מתחייבין אותו אינו רשאי לומר "למדני חוקין", וגם אינו רשאי להזכיר בין הברכות. ולכן יחתום "מחיה המתים", וימשיך הלאה [ש"ע ס"ב, ביח"ל ד"ה א"ן משניב ס"ב לב, כ"ח ס"ק לח והלאה, הליכות עולם ח"א ע"א קלד, ופסקי תשובות אות י - ושם בסוף הדיבור ש"ע"ם, וערך לומר: "לדברי הכל אינו מוכיח"].

ח. מי שטעה בימות החמה, ובמקום לומר "מוריד הטל" אמר "משיב הרוח ומוריד הגשם", אם עדיין לא הזכיר שם ה' של חתימת הברכה – יחזור לאתה גיבור, ויאמר "מוריד הטל", וימשיך כסדר. ואם כבר הזכיר שם ה' של חתימת הברכה – יאמר "למדני חוקין", ויחזור לאתה גיבור. ואם חתם "מחיה המתים", וכל שכן אם המשיך בברכות שלאחריה פוסק מיד, וחזרו לראש התפילה, [ונכון שיחזור ויאמר גם הפסוק "ה' שפתי תפתח"] [ש"ע ס"ד, משניב והכ"ח שם, פ"ס"ת אות ח, חו"ע פסח ע"א רמז, והלכה ברורה ח"ו ע"א קנא והלאה].

ט. מי שטעה בימות החמה ואמר "משיב הרוח ומוריד הגשם", לכחחילה לא יתקן עצמו מיד ויאמר "מוריד הטל", מפני שסוף סוף הזכיר גשם – והגשמים בקין סימן קללה הם, אלא יחזור לאתה גיבור ויאמר "מוריד הטל", שבאופן כזה הרי הוא כאילו עקר מה שאמר "משיב הרוח ומוריד הגשם". ובדעיבך שתיקן את עצמו מיד וכבר סיים את הברכה – אינו חוזר. אבל אם טעה בימות הגשמים ואמר "מוריד הטל" – רשאי לתקן עצמו מיד, ואין צריך לחזור לאתה גיבור, דסוף ע"א הרי הזכיר גשם [ש"ע ורמ"א ס"ד, פ"ס"ת אות ג, והלכה ברורה ח"ו ע"א קנא והלאה].

מסופק

י. מי שהוא מסופק בימות הגשמים שמא אמר "מוריד הטל" או שהוא מסופק בימות החמה שמא אמר "משיב הרוח ומוריד הגשם", כל שלשים יום עדיין הוא בחזקת שהזכיר מה שהיה רגיל. ולכן אם עדיין לא סיים את הברכה – יתקן את עצמו כפי האמור לעיל. אלא כבר סיים את הברכה, בימות הגשמים – אינו חוזר, ובימות החמה – חוזר [ש"ע ורמ"א ס"ה, ומשניב וכ"ח"ס שם]. ואפילו שתנעורו לו הספק לאחר שסיים תפילתו – גם כן צריך לחזור בימות החמה [משניב ס"ק לח, פ"ס"ת אות ג, וה"ב ח"ו ע"א קסד]. ואם נסתפק לאחר שעברו שלשים יום, אומינין שכבר הורגל על לשנות לומר כהוגן, ואף בימות החמה אינו חוזר [ש"ע ורמ"א שם], ואפילו אם בתוך ה' יום טעה וחזר ותיקן עצמו, או

שהחסיר כמה תפילות – לא אמרינן שהורע חזקתו כזה, ולאחר ל' יום אם נסתפק – אינו חוזר [משניב ס"ק לח, כ"ח ס"ק נב, פ"ס"ת אות יב, והליכ"ב ח"א ע"א קלד]. והוא הדין אם אמר ביו"ט הראשון של פסח תשעים פעמים: "מחיה מתים אתה רב להושיע מוריד הטל", ואחר כך נסתפק בתפילתו – אינו חוזר [ש"ע ורמ"א ס"ט]. ולכן ציעה טובה שבימים טוב האישון של פסח יאמר תשעים פעמים כנ"ל, [ויש מחמירין לומר מאה ואחד פעמים], כדי שאם אחר כך יסתפק בתפילתו – לא יצטרך לחזור. וטוב שיעשה כן גם ביום טוב האחרון של פסח תשעים פעמים: "מחיה מתים אתה רב להושיע מוריד הטל", ואחר כך נסתפק פעמים: "מחיה מתים אתה רב להושיע משיב הרוח ומוריד הגשם". ודע, דאין צריך דוקא שלשים יום או דוקא תשעים פעמים, אלא הוא הדין אם עברו כמה ימים, ובנוסף לזה אמר כמה פעמים כנ"ל, עד שהשלים לתשעים פעמים – גם כן מועיל [משניב ס"ק מב, כ"ח ס"ק נט, פ"ס"ת אות יד, וה"ב ח"ו ע"א קסט].

קולרם

יא. מנהיגו שכל שלשים יום אומרים את ההזכרה בקול, כדי להזכיר לציבור לומר כהוגן, וגם בשביל לעורר את עצמו שלא יסתפק אחר כך גם אמר כהוגן [ספר צדור החיים לרבינו חיים ב"ר עמרמאל מטרוליו – תלמיד הרשב"א – בעמ' טו – בשם הרשב"א שכך היה נוהג הרמב"ן, וכן כתבו הב"ח סי' רלו, והמטה משה סי' תקטז, והפך החיים סי' רלו ס"ק טז, ובשולחן ארז צבי ח"א סי' כד, ובחזון עובדיה סוכות סוף תפן, ועוד אחרונים].

דיני שאלת טל ומטר

שאלת טל ומטר

יב. מתחילין לשאול הגשמים מליל ז' במרחשון, ושואלין עד תפילת המנחה של ערב יום טוב הראשון של פסח – ועד כ"ל. ובמוצאי יום טוב הראשון של פסח – פוסקין מלשאל הגשמים [ש"ע סי' ק"ה ס"א].

יג. מנהג הספרדים לומר בימות הגשמים "ברך עלינו" – ושואלים בה 'ותן טל ומטר לברכה', ובמית החמה אומרים "ברכנו" – ושואלים בה על כלבד [וברך שנתנו בטלנו רצון], ושמנהג האשכנזים לומר תמיד "ברך עלינו", אלא ובימות הגשמים שואלים בה 'ותן טל ומטר לברכה', ובמית החמה על שואלים בה לא טל ולא מטר אלא אומרים 'ותן ברכה' [טור סי' קד, פ"ס"ת סוף הסימן, וה"ב ח"ו ע"א קעה].

טעה בימות הגשמים / החמה

יד. מי שטעה בימות הגשמים ובמקום לומר "ברך עלינו" אמר "ברכנו", וכן לבני אשכנז אם אמר 'ותן ברכה' במקום 'ותן טל ומטר' – אם נזכר לפני שאמר שם ה' של חתימת הברכה – יחזור לתפילת הברכה (דהיינו לברך עלינו) – וישאל הגשמים כדן, ולמנהג אשכנז יחזור ליתן טל ומטר לברכה, וימשיך כסדר, [ובדעיבך שלא חזר, אלא אמר במקום שנוכר ל' ותן טל ומטר לברכה', וסיים את הברכה, גם כן יצא ידי חובתו] [ש"ע ס"ד, משניב ס"ב טו, פ"ס"ת אות ג, וה"ב ח"ו ע"א קצד]. ואם נזכר לאחר שאמר שם ה' של חתימת הברכה, ועדיין לא חתם "מברך השנים", יאמר "למדני חוקין" ויחזור ל"ברך עלינו", ולמנהג בני אשכנז לא יאמר "למדני חוקין", אלא יחתום "מברך השנים" ויאמר 'ותן טל ומטר לברכה' בשומע תפילה – לפני כ"ב אתה שומע תפילה כל פה'. ואם חושש שישכח להזכיר בשומע תפילה, יאמר מיד בין "מברך השנים" להיתקע בשופר – 'ותן טל ומטר לברכה' [פ"ס"ת אות ג, וה"ב ח"ו ע"א קצד]. ואם נזכר לאחר שחתם "מברך השנים", אף עדיין לא התחיל "יתקע בשופר", יאמר שם בן הברכות 'ותן טל ומטר לברכה', וימשיך "יתקע בשופר", ונכון שאם יזכור יאמר גם בשומע תפילה 'ותן טל ומטר לברכה' – לפני כ"ב אתה שומע תפילת כל פה', [ולמנהג בני אשכנז לא יאמר 'ותן טל ומטר לברכה' בני אשכנז כל פה]. ואם חושש שישכח לאמרו בשומע תפילה, יאמרננו בין מברך השנים לתקע בשופר, ואם יזכור יאמר גם בשומע תפילה [משניב ס"ב טו, כ"ח ס"ק לח, פ"ס"ת אות ג, וה"ב ח"ו ע"א קצה]. ואם כבר התחיל "יתקע בשופר", ואפילו אמר רק מילת "יתקע" בלבד, ימשיך בתפילתו, וכשיגיע לברכת "שמע קולנו", יאמר שם 'ותן טל ומטר לברכה' – לפני שאומר 'כי אתה שומע תפילת כל פה', [ובמיתם שאומרים 'עננו', יאמר קודם 'ותן טל ומטר לברכה', ואחר כך יאמר 'עננו'] [ש"ע ורמ"א ס"ה, משניב וכ"ח"ס שם, פ"ס"ת אות ג, וה"ב ח"ו ע"א קצה]. ואם נזכר לאחר שאמר שם ה' של חתימת שומע תפילה, אף עדיין לא חתם "שמע תפילה", יאמר "למדני חוקין", ויחזור ויאמר 'ותן טל ומטר לברכה', כי אתה שומע תפילת כל פה, בא"ה שומע תפלה", וימשיך כסדר [משניב ס"ק יט, כ"ח ס"ק מב, וה"ב ח"ו ע"א קצה]. ואם נזכר לאחר שחתם "שמע תפילה", אף עדיין לא התחיל "רצה", יאמר שם בין הברכות 'ותן טל ומטר לברכה', וימשיך "רצה" [ש"ע ס"ה, משניב וכ"ח"ס שם, פ"ס"ת אות ג, וה"ב ח"ו ע"א קצז]. ואם נזכר לאחר שהתחיל "רצה", ואפילו אמר רק מילת "רצה" בלבד, חזור ל"ברך עלינו", וממשיך משם על הסדר. וכן אם נזכר ב"שים שלום" או ב"אלקי נצור", כל זמן שלא סיים את ה"יהיו לרצון" ולאחר "אלקי נצור" – ואפילו לא אמר רק תיבת "ונגאלתי", חזור ל"ברך עלינו" וממשיך משם על הסדר. אבל אם סיים את ה"יהיו לרצון" שלאחר "אלקי נצור", אפילו לא עקר רגליו עדיין, חזור לראש התפילה [ש"ע ס"ה, משניב וכ"ח"ס שם, פ"ס"ת אות ג, וה"ב ח"ו ע"א קצז-קצח].

טו. מי שטעה בימות החמה, ובמקום לומר "ברכנו" אמר "ברך עלינו", וכן לבני אשכנז אם אמר 'ותן טל ומטר' במקום 'ותן ברכה', אם נזכר לפני שסיים הברכה, יחזור לתפילת ברכת השנים, ויאמר כהוגן. ואם נזכר לאחר שאמר שם ה' של חתימת הברכה, יאמר "למדני חוקין", ויחזור לתפילת הברכה, ויאמר כהוגן. ואם נזכר לאחר שחתם "מברך השנים", וכן אם נזכר בברכות שלאחריה, ואפילו נזכר ב"אלקי נצור" – כל זמן שלא סיים ה"יהיו לרצון" שאחריו – חזר לתפילת ברכת השנים, ויאמר כהוגן, וימשיך משם על הסדר. ואם נזכר לאחר שסיים ה"יהיו לרצון" שאחר "אלקי נצור" – אפילו עדיין לא עקר רגליו, חזר לראש התפילה [ש"ע ס"ג, משניב ס"ק יד, כ"ח ס"ק כח, פ"ס"ת אות ה, וה"ב ח"ו ע"א קצז].

טעה בתפילת ערבית

טז. וכן הדין בכל האמור אם טעה בתפילת ערבית, שצריך לחזור כפי האמור לעיל. ואפילו טעה בתפילת ערבית של ליל ז' במרחשון, או של מוצאי יו"ט הראשון של פסח, גם כן חזרו ככל האמור. [אלא שאם טעה בליל ז' במרחשון, וכבר סיים תפילתו, נכון שיעשה תנאי נרבה לפני שחוזר התפילה. הדיינו, ש'יאמר "אם אני חייב לחזור – תהיה תפילה זו תפילת חובה, ואם איני חייב לחזור – תהיה תפילה זו תפילת נדבה"] [משניב ס"ק יב, כ"ח ס"ק יד, פ"ס"ת סוף אות ג, וה"ב ח"ו ע"א קפד וע"א קצט].

שאל גשמים לאחר שמני עצרת

יז. אם טעה בימים שבין "שמיני עצרת" לשבעה במרחשון, ושאל טל ומטר בתפילתו, יצא ידי חובה בדעיבך. ולכן, וכן כבר סיים ברכת "מברך השנים", ימשיך בתפילתו, ולא יחזור כלל. ומכל מקום טוב לאחר שסיים תפילתו – יחזור בתנאי נדבה, ויאמר: "אם אני חייב לחזור – תהיה תפילה זו תפילת חובה, ואם איני חייב לחזור – תהיה תפילה זו תפילת נדבה" [הגר"שו אורח"ך זצ"ל – מהליכות שלמה פ"ח אות יח, הגר"ב אבא שאול זצ"ל – באור לצינן ח"ב פ"ס ס"א, הגר"ח אליהו זצ"ל – בבאמר מרדכי פ"ח יטו, וכן הראשון הרע"ב יוסף זצ"ל – באר"ת יבוע אומר ח"ה ס"ט יז, וכ"כ בפסקי תשובות סי' ק"א אות ד, והלכה ברורה ח"ו ע"א קעז].

נזכר ב'אלקי נצור' ושמע קדיש או קדושה

יח. מי שטעה בימות הגשמים ואמר "ברכנו", אך שטעה בימות החמה ואמר "ברך עלינו", ונזכר באמצע "אלקי נצור", ושמע קדיש או קדושה, אף על פי שברוך כלל עונה קדיש וקדושה באלקי נצור, מכל מקום עתה לא יענה כלל, מפני ששם יענה – הרי הוא מגלה דעתו שסיים התפילה ויצטרך לחזור לראש התפילה. ולכן ישתוק ויכוין במחשבתו לקדיש או לקדושה, ואחר כך יחזור לברכת השנים [הכ"ח סי' קכב ס"ק יג, שבת הלוי ב"ה סי' כג וחי" סי' יז, יבוע אומר ח"ה ס"ב יג, פסקי תשובות סי' ק"א אות טו, והלכה ברורה ח"ו ע"א ק]. ומכל מקום אם טעה ורענן קדיש או קדושה, אף על פי כן לא יחזור לראש התפילה, אלא למכרן השנים [אגרות משה ח"ג סי' מו, הליכות שלמה פ"ח אות לו, ופסקי תשובות סי' קד אות טז].

טעה בתפילת שבת

יט. מי שטעה בתפילת מנחה של ערב שבת, ושאל הגשמים בימות החמה, או שלא שאל בימות הגשמים, שהדין הוא שצריך לחזור כמבאר לעיל, ונזכר לאחר שהגיד זמן תפילת ערבית, אינו מתפלל ערבית שטים, שהרי אינו יכול לתקן כלום בתפילת השנייה. ומכל מקום נכון שיכוין ביכרשה מעין שבע' לצאת ידי חובת תשלומי מנחה, ויקבץ משהיין שיכוין להוציא. אבל אם טעה בתפילת מנחה של ערב שבת בימות החמה, והזכיר "משיב הרוח ומוריד הגשם", ונזכר בליל שבת, הרי זה מתפלל ערבית שטים, מפני שיכול לתקן ולומר 'מוריד הטל', והראשונה – היא ערבית של שבת, והשנייה – תשלומין לתפילת מנחה [הלכה ברורה ח"ו ע"א טו-סח, בשם מן הראשון זצ"ל, וכ"כ בפסקי תשובות סי' ק"א אות יב].

כ. מי שטעה בתפילת שבת, והתחיל להתפלל תפילה של חול, שהדין הוא שצריך לסיים את אותה ברכה שהתחיל בה – ואחר כך חזר לשל שבת (מבואר בס"ר רסח ס"ב), והיה הדבר בימות החמה, וטעה ושאל גשמים בברכת השנים, צריך לחזור ולומר "ברכנו", ואחר כך חזר לתפילת שבת. ואפילו אם נזכר בברכות שלאחר מכן, פוסק מיד, וחזור ל"ברכת השנים" ואומרו כתיקונה, ואחר כך חזר לתפילת שבת. ואם לא עשה כן, אלא חזר מיד לתפילת שבת, אם נזכר לפני שאמר שם ה' של חתימת "מקדש השבת", יחזור ויאמר "ברכנו" כתיקונה, ואחר כך יחזור לשל שבת. אף אם אמר כבר שם ה' של חתימת "מקדש השבת" – אינו חוזר. ואם היה הדבר בימות הגשמים, וטעה ואמר "ברכנו", אם עדיין לא סיים את ברכת השנים, יחזור ויאמר "ברך עלינו", ואחר כך יחזור לשל שבת. ואם כבר חתם "מברך השנים", יאמר "למדני חוקין", ויחזור ויאמר "מברך השנים", ואחר כך יחזור לשל שבת. ואם כבר חתם "מברך השנים", ועדיין לא התחיל "יתקע בשופר", יאמר שם בין הברכות 'ותן טל ומטר לברכה', ויחזור לשל שבת. ואם כבר התחיל "יתקע בשופר", וכל שכן אם נזכר בברכות שלאחריה, פוסק מיד (ולא יסתיק אותה ברכה) וחזרו לשל שבת (שורת הליכה קטנת ח"ב סי' צא, חתום ברכה סי' רסח ס"ג, קצות השולחן סי' ס"א ק"כ, והלכה ברורה ח"ו ע"א רא והלאה – בשם מן הראשון זצ"ל, ועוד אחרונים).

אשה שטענה

כא. אשה שטענה בתפילת שמונה עשרה, ושאלה הגשמים בימות החמה, או שלא שאלה בימות הגשמים, או שאמרה "משיב הרוח ומוריד הגשם" בימות החמה, אף על פי שכבר התפללה תפילה אחת כתיקונה באותו היום, מכל מקום חייבת לחזור כדן

